

سەرڤتا:

رېنیه دیکارت (۱۵۹۶/۲/۳۱ - ۱۶۵۰/۲/۱۱) فیلەسوف و بیرکاریزان و زانا و نووسەری فەرەنسی بە باوکی فەلسەفەى مۆندەرخان ناسراوه. تائیسناش کاره‌کانی ده‌خویندەرین و لیکولینه‌وه‌مان له‌سه‌ر ده‌کریت کتیبی Meditations on First Philosophy تائیسناش پرۆگرامی خویندنی زۆریه‌ی به‌شه‌ فەلسەفیه‌کانی زانکۆکانی جیهانه، هه‌روه‌ها دیکارت کاریگه‌ری زۆری له‌سه‌ر زانستی بیرکاری هه‌یه و به‌باوکی ئەندازه‌ی شیکاری داده‌نریت و یه‌کیکه‌ له‌ پایه‌ گرنگه‌کانی شوێشی زانستی. دیکارت هه‌میشه‌ بیروبۆچونی له‌سه‌ر بابته‌کان درده‌بریوه، دوور له‌ بیروای فەلسەفیه‌کانی پیدش خۆی له‌ کتیبی (Passions of the Soul) دا ده‌لێت "بۆچوونه‌کانم له‌سه‌ر بابته‌کان دهنوسم، به‌شێوه‌یه‌ک که‌س پیدشتر له‌سه‌ر ئه‌و بابته‌ی نه‌نوسی بیٔ". دیکارت پایه‌یه‌کی دیاری ته‌ورمی عه‌قلانیه‌تی سه‌ده‌ی هه‌ڤده‌ی ئه‌وروپایه، که‌ پاشتر له‌لایه‌ن (سپینۆزا و هۆبز و لۆک) هه‌ به‌رده‌وام بوو و گه‌شه‌ی پیدرا. گرنگترین وته‌ی دیکارت بریتیه‌ له‌وه‌ی (من بیرده‌که‌مه‌وه‌ که‌واته‌ من هه‌م).

ژیانی دیکارت:

دیکارت له‌ناوچه‌ی (La Haye en Touraine) ی فەرەنسا له‌ دایکبووه. کاتیکی ته‌مه‌نی یه‌ک سال ده‌بیٔ دایکی ده‌مریت و نواتر له‌ ژیر چاودیریی باوکی (که‌ ئەندام په‌رله‌مان ده‌بیٔ) گه‌وره‌ ده‌بیٔ و خویندن ته‌راو ده‌کات و له‌ سالی (۱۶۱۶) بیرونامه‌ی زانکۆ له‌ یاسادا به‌ده‌ستده‌یئێ، ئەمه‌ش وه‌ک به‌ دیه‌بنانی خۆزگه‌یه‌کی باوکی که‌حه‌زی ده‌کرد بیٔ به‌ پارێزه‌ر. له‌ یه‌کیکی له‌ نوسراوه‌کانیدا ده‌لێت: "به‌ ته‌واوه‌تی واژ له‌ دیراسه‌تکردنی نامه‌ و په‌رتوووکوکان ده‌هێنم، ته‌واوی گه‌نجیتیم به‌سه‌ر ده‌به‌م له‌ سه‌ردانیکردنی دادگاگان، تیکه‌لاوییون له‌ گه‌ل خه‌لك، کۆکردنه‌وه‌ی ئەزموون، خۆم تاقیده‌که‌مه‌وه‌ به‌و شیوه‌یه‌ی سامانه‌که‌م هاوکاریم ده‌کات بۆ ئه‌وه‌ی سوودی لێوه‌ربگریم". له‌ سالی (۱۶۱۸) دا په‌یوه‌ندی ده‌کات به‌ سوپای هۆلندا و له‌و ماوه‌یه‌دا چاوی ده‌که‌ویٔ به‌ ئیسه‌حاق بیگام و بیگه‌وه‌ باس له‌ که‌وتنه‌ خواره‌وه‌ی ته‌نه‌ قورسه‌کان ده‌که‌ن له‌ سالی (۱۶۲۰) له‌ جه‌نگیکی نزیک براگ به‌شدارده‌بیٔ له‌ سالی (۱۶۲۲) دا ده‌گه‌رته‌ره‌ فەرەنسا و ژیانی خۆی له‌ پارێس و هه‌ندیک به‌شی ئه‌وروپا به‌سه‌رده‌بات و ده‌ستده‌کات به‌ فرۆشتنی ئه‌و مولک و سامانه‌ی هه‌یه‌تی و به‌شداریی له‌ کاری (گرێ به‌ست) کردندا ده‌کات و له‌م کاره‌یه‌دا قازانجیکی ئه‌وتۆ ده‌کات، که‌ به‌شی ته‌واوی ژیانی

سەرگوزشته‌ی

ژیانی

رینیه دیکارت

نا/به‌ نینگلیزیییه‌وه : شاسوار که‌مال ۴۸ جه‌مود

دهكات، پاشان دهچیتوه هۆلهندا و له زانكۆ بركاری دهخوینیت. له ماوهیه دا دهییت كه په یوه ندى له گهل ئیسحاق بیکام تیکده چیت، له بهر ئه وهی ئیسحاق، دیکارت تاوانبار دهكات به نزینى بیروبوچوون و زانیاریه کانی ههس له وماوه یدا له گهل ئافره تیک په یوه ندى ده به ستیت و منالیکی لئی دهییت به ناوی (Francine).

له ماوهی مانه وهی له هۆلهندا به ردهوام شوینی نیشته جیبوونی دهگورپی و له چه ند شوینکی جیاواز ژیاى به سه ر ده بات. سه ره رای ئه و هه موو جوله به رده وامه ی له هۆلهندا ده یکرد، به لام له و ماوه یدا زۆرتین و باشرین کاره کانی نووسپوه. له وى شوړشى فهلسفه یی و بركاری ده ستپیکرد. له سالی (1633) دا ئه و کاته ی کلیسای کاسۆلیکی رۆمانی گالیلۆیان ناچار کرد، له بیروبوچوونه کانی ده رباره ی گه ر دوون په شیمان بیته وه، دیکارت چاپکردنی کتیبه که ی به ناوی ([Treatise on the World](#)) راگرت. له و کتیبه دا دیکارت باس له چوار یاسای هزر ده کات و ده لیت: "زانیا ریه کانیان له سه ر بناعه یه کی پته و خۆیان راده گرن"، نو اتر دیکارت به رده وام ده ییت له نووسین و چاپکردنی په رتوو که فهلسفه یی و بركاریه کانی، پاشان له لایه ن پادشای فه ره نساه وه لآت ده کریت. له سالی (1650) دا له ستۆکھۆلم، له سوید، که وه ک مامۆستا بانگه یشت کرابوو، کۆچی نوا یی ده کات. به رای لیکۆله روه وان هۆکاری مردنه که ی ده گه ر پته وه بۆ هیلاکی و ماندووبوونی زۆر له و ماوه یه ی که له سوید بووه. له سالی (1663) کتیبه کانی دیکارت له لایه ن پای فاتیکانه وه خزانه لیستی کتیبه قه ده غه کراوه کانه وه.

کاره فهلسفه یه کانی:

دیکارت هه میشه به یه که م بریار دانراوه که چارچپوهی فهلسفه یی بۆ زانستی سه روشتی داناوه. له کتیبی ([Discourse on the Method](#)) دا هه ولده دات بگاته کۆمه لیک بناغه، که وه ک راستی بناسرین به ییشک و گومان بۆ گه یشتن به مه کاری له سه ر میتۆدی ([methodological skepticism](#)) کرد به وهی هه ندیک شت قابیلی شک و گومان نین و دواتر ئه م بۆچوونه وهی سه ره له نو ی دارشته وه، بۆ ئه وهی بیته بناغه ی زانیاری ته و او به شیوه یه کی سه ره تایی دیکارت ده گاته به ک بناغه ئه ویش بریته له "هزر بوونی هه یه، بیر ناتوانریت له من دابرنریت، که واته من هه م" به شیوه یه کی به ریلۆ ئه م وته یه به م شیوه یه ناسراوه (من بیره ده که مه وه که واته من هه م). دیکارت پێیوا یه ئه گه ر گومان له برمان بکه ین، ئه و ده بییت گومان له بوونیشمان بکه ین. دیکارت گه یشته ئه ر ده رته نجامه ی، که و د لانیاه له بوونی خۆی، چونکه بیره ده کاته وه، به لام به چ شیوازیک؟ ئه و پێیوا یه پشت به ستن به ههسته کانی، جیگای باوه ر نیه، بۆیه ته نها شتی که شک و گومان هه لئاگریت بپرکردنه وه یه له شته کانی دیکارت به شیوه یه ک پیناسه ی "هزر" بپرکردنه وه" ده کات به وهی (ئه و شته ی له مندا رووده دات، ده ست به جی هۆشیا ر):

به رامه بری، که واته بپرکردنه وه بریته له و چالاکیه ی که که سیک ده ست به جی هۆشیا ره له وه ی رووده دات. ئه و پێیوا یه بۆ تیگه یشتن له دیارده وشته کانی، ده بییت برمان به کاربه یین، نه ک ههسته کانیان ئه و ده لیت: (هه ندیک شت که له ریگای چاره کانه وه ده بیینم له راستیدا من بریار له و شتانه ده ده م له ریگه ی بیره وه).

له سۆنگه ی ئه م تیگه یشته وه، دیکارت پێیوا یه زانیاری عه قلی مه حاله له ناو بریت و بناغه یه کیشه، که ده توانریت زانیاریه کانی دیکه ی له سه ر دابرنین. ئه و بناغه یه ش بریته له بپرکردنه وه.

دوا ئه یزم:

له کتیبی ([The Passions of the Soul](#) و [Description of the Human Body](#)) دیکارت پێیوا یه که جهسته ی مرۆف وه ک مه کینه (ئامیر) وایه که تاییه ته ندى مادى هه یه و ملکه چی یاسا فیزیکیه کانه، به لام بیر به پێچه وه انه ی جهسته وه تاییه ته ندى مادى نییه و ملکه چی یاسا فیزیکیه کانیان ناییت به بۆچوونی دیکارت ته نها مرۆف خاوه نی بیره و کارلیک له گهل جهسته ی ده کات و له ریگه ی بیری شه وه کۆنترۆلی جهسته ی ده کات، به لام له هه مانگاتیشدا جهسته ش کاریگه ری له سه ر بیر و عه قل داده نیت، هه روه ها پێیوا یه له بهر ئه وه ی ئاز له کانی خاوه نی بیر نین، بۆیه هه ست به نیش و ئازار ناکن.

سهرچاوه: Wikipedia, the free encyclopedia.

